

საველე ეთნოგრაფიული პრაქტიკის ანგარიში

მედია ბურდული

პრაქტიკის ხელმძღვანელი

2014 წლის 30 ივნისიდან 10 ივლისამდე სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის ეთნოლოგიის დამატებითი (minor) პროგრამის სტუდენტები იმყოფებოდნენ სასწავლო პროგრამით გათვალისწინებულ საველე ეთნოგრაფიულ პრაქტიკაზე. პრაქტიკის მიზანი იყო ლექციებზე მიღებული თეორიული ცოდნის შევსება, საველე ეთნოგრაფიული კვლევის მეთოდების პრაქტიკული გამოყენება. სანამ უშუალოდ ყოველდღიური მუშაობის აღწერას შევუდგები, მანამდე მოკლედ შევეხები საველე ეთნოგრაფიული მასალის შეკრების იმ სირთულეებს, რომელთა გადალახვაც ჩვენს სტუდენტებს მოუხდათ.

ეთნოლოგიური მეცნიერება ფაქტების მეცნიერებაა, ეთნოგრაფი ფაქტებს ცოცხალი ყოფიდან კრეფს, „ველზე“, უშუალო დაკვირვების გზით, უტყუარი ფაქტები კი სწორ მეთოდოლოგიურ საფუძველზე შედგენილი კითხვარის საშუალებითაა შესაძლებელი. ეთნოგრაფიული ფაქტები: ფიზიკური ტიპი, ენა, სარწმუნოება, ბინა, ტანსაცმელი, ხალხური სიტყვიერება და სხვ. უნდა გამოვიკვლიოთ ხალხური კულტურის თავისებურებების ნიადაგზე და ამავე დროს კულტურულ-ისტორიულ ჭრილში (ჩიტაია, 2001: 21-22)

ცნობილია, რომ ცოცხალი ეთნოგრაფიული სინამდვილე, ხალხის ემპირიული ცოდნა, შრომითი და საწარმოო ჩვევაა, რაც ხალხური კულტურის ძირითად ფონდს შეადგენს და რაც სათავეს შორეულ წარსულში იღებს. საველე კვლევის სირთულეზე აკად. გ. ჩიტაია წერდა: „საველე ეთნოგრაფიული სამუშაო არ წარმოადგენს ეთნოგრაფიული ფაქტებისა და მოვლენების უბრალო თავმოყრას. იგი, ერთ მხრივ, სამეცნიერო კვლევითი სამუშაოა, რომელიც მეტად რთულ პირობებში ტარდება. ეს სირთულე ღრმავდება იმითაც, რომ მეველე ეთნოგრაფის საგანს წარმოადგენს ცოცხალი ადამიანი, მისი მა-

ტერიალური და სულიერი კულტურის ცოცხალ ასპექტში განხილვა. მეორეს მხრივ, რამდენადაც მეველე ეთნოგრაფი ერთსა და იმავე დროს მკვლევარიცაა და შემკრებიც ეთნოგრაფიული ფაქტებისა, ეს უკანასკნელი კი საჭიროებენ ობიექტურ მიდგომას, რათა ფაქტები არ დამახინჯდეს და მოხდეს მათი ყოველმხრივი და ზუსტი ფიქსირება“ (ჩიტაია, 2001: 77-78). ასევე, ცნობილია ეთნოგრაფიული მასალის მნიშვნელობა ისტორიული მოვლენების ასახსნელად, რაზეც ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილი მიუთითებდა. ასევე, ცნობილია ი. ჭავჭავაძის და ივ. ჯავახიშვილის შეფასებები (ჩიტაია, 2000: 64-88).

„ქართველი ერის ისტორიის“ შესავალში ივ. ჯავახიშვილი პირდაპირ წერს, რომ ეთნოგრაფიული მასალის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია უძველესი რწმენა-წარმოდგენების შესწავლა, რადგან დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხში დარჩენილ ლეგენდებს, ხატობათა დღესასწაულების წესებს და ხუცების წარმოსათქმელ ლოცვა-ვედრებასა და სადიდებლებს. „ასეთ ცნობებსა და ტექსტებს ჩვეულებრივ ეთნოგრაფები ჰკრებენ ხოლმე, რომელთაც რასაკვირველია თავიანთი მიზანი აქვთ, რომლებიც ისტორიკოსის მიზნებისგან განსხვავდება, მაგრამ, თუ ეთნოგრაფიული ცნობები და ტექსტები სათანადოდ არის შეგროვებული და შესაფერისი სისწორით არის ჩაწერილი, მაშინ ასეთი მასალების გამოყენება თავისი ამოცანებისათვის ისტორიკოსსაც შეუძლია, რა თქმა უნდა ჯეროვანი მეთოდების მოშველიებით“ (ჯავახიშვილი, 1950: 169-170). მისი ნაშრომი „ქართველთა წარმართობა“ ეთნოგრაფიული მასალის გამოყენების საუკეთესო მაგალითია.

ივ. ჯავახიშვილი არა მარტო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ეთნოგრაფიულ მასალას, არამედ თავადაც აწყო და ექსპედიციებს მის მოსაპოვებლად. XX საუკუნის 30-იან წლებში მისი თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით საქართველოს ყველა ძირითად რაიონში გაიგზავნა ექსპედიცია წვრილი ხელოსნობისა და შინამრეწველობის მასალების შესაგროვებლად. აღნიშნულ მასალას იგი იყენებდა ქართული მატერიალური კულტურის საკითხების გასაშუქებლად (ჯავახიშვილი, 1979: 21-22).

ქართველი ეთნოგრაფები, არა მარტო ქართველი, არამედ სხვებიც, უკვე რამდენიმე ათეული წელია, რაც სავსე მასალის შეკრებისას ვიყენებთ აკად. გ. ჩიტაიას მიერ შემუშავებულ სავსე კვლევის კომპლექსურ-ინტენსიურ მეთოდს, რო-

მელიც თანაბრად მისაღებია როგორც ძველი, ისე ახალი ყოფისა და კულტურის შესასწავლად.

ქართველ ერს ისტორიული განვითარების მანძილზე თავისი ეთნიკური სახის განმსაზღვრელი ყოფისა და კულტურის დამახასიათებელი თავისებურებები ჩამოუყალიბდა. ეს თავისებურებები თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და მრავალგვარი კულტურული და ყოფითი ტრადიციის, წესის, ჩვეულების სახით მოაღწია ჩვენს დრომდე: „ტრადიცია მრავალფეროვანია: დადებითი და უარყოფითი, ძველი და ახალი... ტრადიცია ცხოვრებისეული მოვლენაა, საზოგადოების პროცესში ჩასახული და საშვილიშვილოდ თავშემონახული. ეთნოგრაფი, სწავლობს რა ხალხის ყოფას და კულტურას, ავლენს და სწავლება ამა თუ იმ ტრადიციის არსს, მის გამძლეობას“ (ჩიტაია, 2001: 176).

სწორედ ზემოთქმულის გათავისებებს, შესწავლას ისახავდა მიზნად სტუდენტების ორკვირიანი პრაქტიკა. მესხეთის მოსახლეობა პოლიეთნიკური და პოლიკონფესიურია, ამდენად, არა მარტო სტუდენტებისაგან, არამედ გამოცდილი ეთნოგრაფებისაგანაც კი დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს აქ საველე სამუშაოების ჩატარება. რადგან თანამედროვე ყოფაში „განსაკუთრებით პრობლემურად წარმოჩნდა პოლიეთნიკური რეგიონები, სადაც მოხდა ღია და ლატენტური დაპირისპირება სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებს შორის“ (მელიქიშვილი, 2010: 3), ამიტომ შევარჩიეთ ამ მხრივ უპრობლემო სოფლები. საველე სამუშაოებთან ერთად სტუდენტებმა ამ მხარის ღირსშესანიშნაობებიც დაათვალიერეს.

საქართველოს მრავალფეროვანმა ფიზიკურ-გეოგრაფიულმა და კლიმატურმა პირობებმა ხელი შეუწყო სხვადასხვა სამეურნეო დარგისა და მრავალფეროვანი სამეურნეო ტრადიციების ჩამოყალიბება-განვითარებას, რაც ქვეყნის ბარის, მთისწინა და მთის სამეურნეო თავისებურებებს შეესაბამებოდა. საუკუნეთა მანძილზე ყალიბდებოდა ქართველი მეურნის გეოგრაფიულ პირობებთან ზედმიწევნით მისადაგებული ყოფა (დასახლება, საცხოვრებელი კარმიდამო, სამეურნეო საქმიანობა და სხვ.). ტრადიცია და საკუთარი გამოცდილება ქართველ გლეხს აძლევდა იმის შესაძლებლობას, რომ კონკრეტულ რეგიონში მისთვის მომგებიანი სამეურნეო საქმიანობა ეწარმოებინა: ბარში – სიმბიოზური (მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა) მიწათმოქმედების დაწინაურებული ფორმით; მთაში – მესაქონლეობა, ოჯახის გამოსაკვებად სამყოფი მიწათმოქმედებით და

მთისწინა ზოლი – მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის თითქმის თანაბარი განვითარების ტენდენციით. სოფლის მეურნეობის მძლავრი ტრადიცია იყო ის იარაღი, რამაც, მრავალი კატაკლიზმების მიუხედავად, ქართულ სოფელს თვითმყოფადობა შეუნარჩუნა.

საბჭოთა სისტემამ რადიკალურად შეცვალა ქართული აგრარული პოლიტიკა, სახე უცვალა სოფელს და შეცვალა ქართველი გლეხის მენტალიტეტიც. ამის ნათელი დადასტურებაა ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალა, რომლის მიხედვითაც თითქმის ყველა სოფელში არიან ძლიერი ოჯახები, ვისაც ათი, თხუთმეტი და მეტი მეწველი ძროხა ჰყავს, მაგრამ თავს დასაქმებულად მანც არ თვლიან. ვფიქრობთ ეს საბჭოური გადმონაშთია, როცა დასაქმებულად მხოლოდ ფაბრიკა-ქარხანაში, ან კოლმეურნეობაში მომუშავე ითვლებოდა.

საბჭოთა ტოტალიტარული აგრარული პოლიტიკა ითვალისწინებდა სასოფლო-სამეურნეო სექტორის სრულ მორჩილებას და სახელმწიფოს ინტერესებთან სრულ ჰარმონიას. ეს გამორიცხავდა თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობების განვითარებას, კაპიტალისტურ აღწარმოებას, ფერმერული მეურნეობის განვითარებას. საქართველოში ეს პროცესი ლოგიკურად დასრულდა სოფლის სრული ინტეგრაციით ტოტალიტარული სახელმწიფოს ეკონომიკურ სივრცეში.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ სოფელს შინაგანად არღვევდა კოლექტიურ მეურნეობას შეხამებული კერძო საკარმიდამო მეურნეობა, რაც გლეხს არაორდინარულ მდგომარეობაში აყენებდა და ერთმანეთს უპირისპირებდა კერძო და საზოგადოებრივ ინტერესებს. ტოტალური რეჟიმის მისუსტების კვალდაკვალ კერძო სექტორის ადგილი და როლის ზრდა აშკარაა. თუმცა, არ შეიძლება არ დავინახოთ საბჭოთა სისტემის ზოგიერთი უპირატესობა, რაზეც სულ მიგვითითებენ ჩვენი მთხრობელები: იაფი ენერგორესურსები, ტექნიკაზე ხელმისაწვდომობა, შედარებით მოწესრიგებული სოციალური სფერო და ა.შ.

საბჭოთა სისტემის კრახის შემდეგ კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები საქართველოში მთლიანად მოისპო, მათ შორის ბევრი ეკონომიკურად მომგებიანი დიდი ტრადიციების მქონე შრომითი ორგანიზაცია იყო. სოფლად დაბრუნდა ერთპიროვნული გლეხური მეურნეობა, რომელმაც ახალ ვითარებაში აღდგო ვერ აუღო აგრარულ ურთიერთობებს და სახელმწიფოს მხრიდან პასიურობის გამო სერიოზული ვარდნა განიცადა.

ცადა სოფლის მეურნეობის ყველა ტრადიციულ დარგში. ქართულ სოფელში განვითარდა სტიქიური პროცესები, რომლებიც დასარეგულირებელია. ქართულმა სოფელმა დეგრადაცია განიცადა, მოიშალა ზოგადად სოფლის ინფრასტრუქტურა, ფართო მასშტაბი მიიღო მოსახლეობის, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის, გადინება, უმუშევრობა, სიღარიბე და სხვ. ინსტიტუციური პერიოდის ოცწლიანმა პერიოდმა ვერ შექმნა სოფლის განვითარებისათვის ხელსაყრელი ეკონომიკური და პოლიტიკური გარემო, წარუმატებელი აღმოჩნდა გარდაქმნები.

საბჭოთა პერიოდში, თუ არ ჩავთვლით მთიანი რეგიონების მიზანმიმართულ დეპოპულაციის პოლიტიკას, ქართული სოფელი მეტ-ნაკლებად ინარჩუნებდა ტრადიციულ სახეს, თუმცა ამავე პერიოდში მეურნეობის ტრადიციული დარგები მონოკულტურულმა სოფლის მეურნეობამ შეცვალა (დასავლეთ საქართველოში ჩაი და ციტრუსები, აღმოსავლეთ საქართველოში მევენახეობა-მეხილეობა), რაც ქართული სოფლისათვის დამღუპველი აღმოჩნდა და საქართველო სხვა ქვეყნებზე ზედმეტად დამოკიდებული გახდა.

ქართველი ეთნოგრაფები და ისტორიკოსები ყოველთვის იყვნენ დაინტერესებული ქართული სოფლის ეთნოგრაფიული ყოფის, მისი სამეურნეო და საცხოვრებელი პირობების შესწავლით. დღეს საქართველოს სამთავრობო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტს სოფლის აღორძინება წარმოადგენს. სტრატეგიის ნაწილი ითვალისწინებს სოფლის მეურნეობაში კონკურენტული გარემოს შექმნას პროდუქციის წარმოების სტაბილური ზრდისათვის და სიღარიბის აღმოსაფხვრელად.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პრაქტიკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი იყო, შეგვესწავლა ჩვენი რეგიონის, მესხეთის სოფლების ტრადიციული სამეურნეო კულტურა, განვითარების პოტენციალის გამოვლენა, თანამედროვე ყოფა და ის სიძნელეები, რომლებიც სოფლის მცხოვრებთა წინაშე დგას. სტუდენტების წინაშე იდგა ამოცანა, მოეძიათ შესაბამისი ეთნოგრაფიული მასალა.

საველე ეთნოგრაფიული მასალის მოძიება მიმდინარეობდა უშუალო დაკვირვებისა და ინტერვიუების მეთოდის საშუალებით. ჩაღრმავებული ინტერვიუს და პირისპირი გამოკითხვისათვის ჩემი დახმარებით თითოეულ სტუდენტს ჰქონდა შემუშავებული სპეციალური კითხვარი. ველზე გადაღებული იქნა

ვოტომასალა: რელიგიური ძეგლების, ძეგლი და ახალი საცხოვრებელი ნაგებობების, ყოფის ამსახველი სიუჟეტების, სასაფლაოებისა და სხვ.

ველზე მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალა დამუშავდება, გადაიწერება, გაფორმდება დღიურები, მოხდება მასალის კლასიფიკაცია და სხვ. ეთნოგრაფიული კვლევის კაბინეტური მეთოდების გამოყენებით (შედარებით-ისტორიული, ტიპოლოგიური, სტრუქტურულ-ფუნქციური და სხვ). აღნიშნული დღიურები საფუძვლად დაედება სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტში მხარის ამსახველი ეთნოგრაფიული მასალის არქივს.

ახლა კი შევეცდები მოკლედ გადმოგცეთ ყოველდღიური მუშაობის შედეგები:

საველე მასალა: სოფ. ზველი, 30 ივნისი

სანამ უშუალოდ ეთნოგრაფიულ მუშაობას შევუდგებოდით, დავათვალიერეთ არქეოლოგიური გათხრები, რომელიც სოფელ ჭობარეთის თავზე, გორაზე მდებარეობს და რომელიც ადასტურებს აღნიშნული ხეობის სტრატეგიულ მნიშვნელობას, ირკვევა, რომ აქ ადამიანი უძველესი დროიდან, კერძოდ, ძვ. წ. აღ-ის IV–III ათასწლეულიდან ცხოვრობდა და ცხოვრობდა თითქმის უწყვეტად, რადგან დაწყებული მტკვარ-არაქსის კულტურიდან თითქმის ყველა ფენა დასტურდება (ადრე ბრინჯაოს ეპოქიდან შუა საუკუნეების ჩათვლით), საცხოვრებელი სახლების ისეთი კომპლექსებით, როგორშიც ზველსა და ჭობარეთში XX ს-ის 60-იან წლებამდე ცხოვრობდნენ და რომელიც ზედმიწევნით იყო მისადაგებული ადგილობრივ კლიმატურ-გეოგრაფიულ პირობებს.

ყოველდღე ახალციხიდან გავდივართ დილის რვა საათზე და სამ საათზე ვამთავრებთ მუშაობას, რადგან ეთნოგრაფები დამოკიდებულნი ვართ არქეოლოგების სამუშაო დღის გრაფიკზე.

დღეს ეთნოგრაფიული პრაქტიკის პირველი დღეა, ამიტომ სტუდენტები ჩემთან ერთად მუშაობენ, კერძოდ აკვირდებიან ჩემს ქცევას მთხრობელთან, ურთიერთობის დამყარების პროცესს, კითხვის დასმის მანერას. ამ დღეს თითოეული სტუდენტის მიერ არჩეული თემატიკის მიხედვით ვმუშაობ და სტუდენტებიც ყველაფერს იწერენ, ხვალიდან უკვე დამოუკიდებლად მოუწევთ მუშაობა. ამჯერად მოპოვებული მასალის მხოლოდ ზოგადი დახასიათებით შემოვიფარგლებით, უფრო დაწ-

ვრილებით კი სტუდენტები თავად გააკეთებენ მათ მიერ ჩაწერილი მასალის ანალიზს.

სოფლის სახელთან დაკავშირებით ასეთი ლეგენდა გამოგვეცხვ: ამ ადგილს, სადაც ახლა სოფელია, ადრე ერქვა ზემო ველი, ქვემოთ ცხოვრობდნენ თათრები. „ერთი კაცი მისულა მათთან და თავშესაფარი უთხოვია, კაცი შემომაკვდაო. უთქვამთ აქ ვერ დაიმალები, აი იქ ადი ზემო ველშიო, აქ სულ ტყე ყოფილა, მერე გაშენდა სოფელი“.

მოსუცებმა სტუდენტებს უამბეს, როგორ ცხოვრობდა ძველად ერთ დიდ ოჯახში გაუყრელად რამდენიმე დაცოლშივლებული ძმა. როგორი გაჭირვება იყო, „მშიერსაც მივლია, ფეხშიშველსაც მივლია, ტიტველსაც მივლია...“

„სოფელი იქით იყო, ეგერ გორაზე, რაბათს ვეძახდით, აქეთ, სადაც ესტაა სოფელი, სახლების მშენებლობა 1960-65 წლებში დაიწყო, მანამდე მიწურ სახლებში ვცხოვრობდით. მიწურ სახლს ეზო სად ჰქონდა, სახლების მშენებლობაში მთავრობა გვეხმარებოდა, ვისაც არ ჰქონდა შეიძლება, კრედიტს აძლევდა, – 500-600 მანეთს, შეიძლებოდა 1000, 2000 მანეთიც. კრედიტის დაფარვას შრომადღებების რაოდენობიდან ანგარიშობდნენ. 1963 წლამდე შრომადღით ვიხდიდით, მერე ფული შეგპქონდა. დიდი პროცენტი არ იყო, მაგრამ მაინც გვიჭირდა გადახდა“-ო.

უნდა აღინიშნოს, რომ მთხრობელები კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ კოლმეურნეობაში მუშაობისას მიღებულ შემოსავალზე. „შრომადღეზე ნაწილდებოდა ორი კილო ხორბალი, ასევე ყველაფერი, რაც ამ სოფელში მოდიოდა: ყველი, ერბო, თაფლი. მაგ., 200 შრომადღეზე მივიღებდით 400 კილო ხორბალს, 400 კგ კარტოფილს, ყველსაც, თაფლსაც. ერთ დღეში შეიძლება სამი შრომადღე გამოგემუშავებინა, საქმეს გააჩნდა“. მაგრამ კითხვაზე „კმაყოფილი იყავით კოლექტივში მუშაობით-ო? – მეტი გზა არ გვქონდა, სხვა რა უნდა გვექნა-ო?“ – გვპასუხობდნენ.

კოლმეურნეობის შექმნამდე, „კერძობის დროს“, „სოფლის მაცხოვრებლებს მიწის სხვადასხვა რაოდენობა ჰქონდა, ზოგს 20 ჰექტარიც ჰქონდა, 5 ჰექტარი ჰქონდა უმრავლესობას, ზოგსაც ნაკლები. 5-6 ძმა გაუყრელად ერთად ცხოვრობდა და ამიტომ“. ესტა ყველას ჰექტარი და ოცდახუთი მეასედი აქვს, სათიბი ცაღკეა. როგორც ჩანს, თანაბრად განაწილება მიწისა

სოფლებში მაინც ვერ მოხერხდა, „სათიბი ზოგმა ბევრი აიღო, ვინც რა მოასწრო, იმდენი აიღო“—ო.

სოფლის მაცხოვრებლებს უარყოფითი დამოკიდებულება აქვთ მიწების უცხოელებზე გაყიდვასთან დაკავშირებით: „უცხო ვერ მოვა აქ, არ მივეყიდით მიწას“—ო, თან დასძენენ, იმათ დიდი ნაკვეთები უნდათ, ჰექტარსა და ოცდახუთ მეასედზე ვინ მოვა, ისევ ადგილობრივები ყიდულობენ—ო. როგორც ჩანს, ზოგიერთი სამუდამოდ ტოვებს სოფელს.

როგორც გადმოგვცეს, სოფელში ახალშექმნილი ოჯახისთვის მიწის ფონდი არ არსებობს, გაყრის დროს ოჯახის კუთვნილი მიწა იყოფა, რაც სოფლის დაცლის კიდევ ერთ მიზეზად შეიძლება დასახელდეს.

ეს სოფელი ასპინძის რაიონშია, მაგრამ საბაზრო ურთიერთობა ძირითადად ახალციხესთან აქვს დამყარებული.

1 ივლისი, სოფ. ჭობარეთი.

დავითვალიერეთ სოფლის ძველი საცხოვრებელი სახლები. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სოფელში ჩვენ შეგვხვდნენ ახალგაზრდები, რომლებსაც აინტერესებთ საკუთარი სოფლის წარსული და არა მარტო აინტერესებთ, არამედ ცდილობენ კიდევ გამოიყენონ დღევანდელ საქმიანობაში. კერძოდ, ზოგიერთმა ოჯახმა რესტავრაცია ჩაუტარა ძველ საცხოვრებელ კომპლექსს, რომელსაც ტურისტების მოსაზიდად იყენებენ. ცნობილია, რომ ჭობარეთი ტერასული ტიპის დასახლებაა, მიწურბანიანი სახლებით, რომელიც ერთ ჭერქვეშ აერთიანებს საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობებს, დავითვალიერეთ ყველაზე კარგად შემონახული ძველი საცხოვრებელი, რომელიც პატრონმა, უხუცესმა ქალბატონმა არ დატოვა სიკვდილამდე. პატრონები ამ კომპლექსის აღდგენა-რესტავრაციასაც აპირებენ, რაც მისასალმებელია.

როგორც ზველში, ჭობარეთშიც ახალი საცხოვრებელი სახლების მშენებლობა XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაწყებულია.

დღეს სტუდენტების უმრავლესობა დამოუკიდებლად მუშაობს, ისინი კი, ვინც დღეს შემოგვიერთდა, ჩემთან ერთად იწერს მასალას. ამიტომ თითქმის მთელ სოფელში ვართ გაფანტულები. ძალიან საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალის შეგროვება მოხერხდა, გავიცანით სოფლის უხუცესები. არ შეიძლება არ აღინიშნოს ერთი რამ, მათ უხარიათ ახალგაზრდუ-

ბის დაინტერესება ძველი, წარსული ცხოვრებით და ცდილობენ ზედმიწევნით გაიხსენონ ყველაფერი და უამბონ.

დღევანდელი სოფლის პრობლემების შესახებაც გამოთქვამენ თავიანთ აზრს და აქ უკვე ვხვდებით აზრთა სხვადასხვაობას: ზოგიერთი მთხრობელი თვლის, რომ კოლმეურნეობები კარგი იყო, ერთად გვარდებოდა სოფლის პრობლემა, დღეს კი ცალ-ცალკე ამას ვეღარ ახერხებენ. თუმცა, ბოლო დროს სოფლისადმი მთავრობის მიერ გამოჩენილ ყურადღებას დადებითად აფასებენ.

ერთი ყველაზე დიდი პრობლემა, ჭობარეთშიც და ყველა იმ სოფელშიც, სადაც ჩვენ ვიმუშავეთ, ისაა, რაც მთელ საქართველოს აწუხებს: უმუშევრობა და ახალგაზრდების მიერ სოფლის მიტოვება. არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ, რომ ამაში თავად მშობლებიც აქტიურობენ, „არ მინდა ჩემმა შვილმაც ისე იწვალოს, როგორც მე ვწვალობო“, – გვეუბნება ზოგიერთი მთხრობელი.

ბუნებრივია, მესხეთის სოფლებში გვერდს ვერ აფუვლიდით ისეთ მტკივნეულ თემას, როგორიც აქაური მაჰმადიანი მოსახლეობის გასახლება და დღეს მათ რეპარტიაციას ეხება. ერთ-ერთი ჩვენი 85 წლის მთხრობელი მათ ორ კატეგორიად ყოფს, „იყვნენ კარგები, რომლებთანაც ყოველთვის კარგი ურთიერთობა გვქონდა, რომ დაგვცილდნენ, მთავრობის ბრალია, ქართული სკოლები არ გაუხსნეს, თუმცა ისინი თხოულობდნენო“, და „ისეთები, რომლებიც ქართველებს ვერ იტანდნენ, ომის დროს ცუდ საქმეებს აკეთებდნენ, ისინი აუცილებლად უნდა გაესახლებინათ“. ჩვენ ვიცით, რომ გასახლების დროს ისინი „კარგებად“ და „ცუდებად“ არ გადაურჩევიათ და ყველა გაასახლეს. მათი დაბრუნების შესახებაც არ არის მთლად ერთნაირი პოზიცია.

გულისტკივილით აღნიშნავენ, რომ კოლექტივში უფრო მეტი მიწა შეიტანეს, ახლა კი ნაკლები შეხვდათ. „შევიტანე ერთი უღელა ხარი, ორი ჰექტარი მიწა, იყო კაცი 5, 20 ჰექტარი ჰქონდა, იყო კაცი ნახევარ ჰექტარი ჰქონდა. ეხლა დაგვირიგეს ჰექტარი და 25 მეასელი“.

2 ივლისი, სოფ. ზველი

დღეს კვლავ ამ სოფელში ვმუშაობთ, პირველ დღეს სტუდენტებმა ჩემთან ერთად იმუშავეს, დღეს კი დამოუკიდებლად უნდა იმუშაონ. მასალას იღებენ სოფლის ტოპონიმიკის, სამეურნეო ყოფის, ხალხური სამკურნალო ცოდნის, საქორწინო

წეს-ჩვეულებების, საოჯახო ყოფის, დაკრძალვისა და გლოვის წესების შესახებ და სხვ. მე პირადად მაინტერესებს სოფლის განვითარების, მოსახლეობის სოფელში დამაგრების პერსპექტივები. ჩემთან ერთად ორი სტუდენტი მუშაობს. სამწუხაროდ, გამოიკვთა, რომ მესაქონლეობის განვითარების დიდი პოტენციალი სოფელს არა აქვს, უფრო სწორად გლეხს არა აქვს შესაძლებლობა თავისი საქონლის სადგომი მოაწყოს თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად, ამიტომ ვერ იცავენ შესაბამის ჰიგიენურ პირობებს, რაც პროდუქციის ხარისხზეც აისახება. როგორც ერთ-ერთმა ფერმერმა გადმოგვცა, მას ჰქონდა მცდელობა სოფელში წარმოებული რძე ჩაეპარებინა საწარმოსთვის, კერძოდ სანტესთვის, „მაგრამ მათი შემოღების კრიტერიუმები ძალიან მაღალია და ვერ შევძელიო, ამისთვის ჯერ მზად არ ვართ“-ო.

სტუდენტები კმაყოფილები დაბრუნდნენ მთხრობელებიდან. სამუშაო დღის ბოლოს დავათვალიერეთ „ძველი ზველი“, რაბათი, გადავიღეთ სურათები.

3 ივლისი, სოფ. ორგორა.

პატარა სოფელია, აქ ძირითადად ჩამოსახლებული მთიულები ცხოვრობენ, მეურნეობის წამყვანი დარგი მესაქონლეობაა. მთხრობელები, როგორც სხვა სოფელში, აქაც კეთილგანწყობილნი არიან სტუდენტების მიმართ, რაც მათ მეტ სტიმულს აძლევს. ამ სოფლის ყველაზე დიდი პრობლემაა ის, რომ სკოლა დაუხურეს, რის გამოც ახალგაზრდა ოჯახები ტოვებენ სოფელს. „ჩემი შვილიშვილი მომავალ წელს უნდა შევიდეს სკოლაში, ამიტომ ყველაფერს ვაკეთებ იმისათვის, რომ ერთი ოროთახიანი ბინა ვუყიდო ახალციხეში ჩემს შვილს და რძალს, აბა რა ვქნათ, ბავშვს უსწავლელს ხომ არ დავტოვებთო“, – მეუბნება მთხრობელი.

მართალია, იქვე ახლოს, არის მეორე სოფელი სახუდაბელი, სადაც არასრული საშუალო სკოლაა, მაგრამ ეს მათ პრობლემას მაინც ვერ აგვარებს, ყოველგვარ ამინდში ბავშვს უხდება 3-4 კმ-ის გავლა, რაც პირველკლასელი ბავშვისთვის ნამდვილად არ არის პატარა მანძილი. ამ წელს დაუნიშნავთ მანქანა, „ნივა“, მალე ესეც აღარ დასჭირდებათ, ალბათ, რადგან ყველა ოჯახი, ვისაც ბავში ჰყავს, წასვლას ფიქრობს. „გასულ წელს 25 ბავში იყო, წელს შვიდია, მომავალ წელს პირველკლასელი აღარავინ იქნება“-ო.

ამაზეა სწორედ ნათქვამი: „ჩიტი ნარზე იჯდა და ხელის აქნევას ელოდებოდაო“. სოფელში ისეც ჭირს ახალგაზრდების დამაგრება და თუ სკოლასაც გაუუქმებთ, უნდა ჩავთვალოთ, რომ სოფლისთვისაც გამოგვაქვს განაჩენი. პირიქით უნდა იყოს, ყველაზე პატარა სოფელშიც კი, სადაც თუნდაც ერთი ბავშვია, სკოლა უნდა გაიხსნას. იმისთანა ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, სოფლების დაცარიელება კატასტროფის ტოლფასია.

მთიულეებს სოფლის ერთ-ერთ მაღალ გორაზე დაუარსებიათ ლომისის ნიში, სადაც ყოველ წელს, ვინც ვერ მიდის „დიდ ლომისაში“, ტრადიციულად აღნიშნავენ ლომისობას.

4 ივლისი, ხიზაბავრა

სოფლის წყაროსთან თავშეყრილ ხალხს გამოველაპარაკეთ, მივიღეთ საჭირო ინფორმაცია და გავეშურეთ ჩვენთვის საინტერესო მთხრობელებთან. ყველა სტუდენტი უკვე დამოუკიდებლად მუშაობს, დღის ბოლოს ერთმანეთს უზიარებენ შთაბეჭდილებებს, კმაყოფილები არიან შეკრებილი მასალის სიუსხვით და მრავალფეროვნებით.

ხიზაბავრაში ბოლო წლებში სოფლის დახმარების პროგრამის ფარგლებში ბევრი სასიკეთო საქმე გაკეთებულა, – გაკეთდა გზა, სოფლის ცენტრამდე დარჩენილია ერთი კილომეტრის მოასფალტება, აქვთ ბუნებრივი აირი (წელს ჩაურთეს), გაკეთდა სასმელი და სარწყავი წყლის სისტემა.

სოფლის მაცხოვრებელთა სურვილია ადღგეს ის ინფრასტრუქტურაც, რაც „კომუნისტების დროს იყო“, მაგ. სოფლის კლუბი და სხვ.

სოფელში მიწათმოქმედების და მესაქონლეობის განვითარებისთვის ხელსაყრელი პირობებია, მაგრამ ხალხი უფრო მესაქონლეობას მისდევს.

ჩემს მთხრობელს შენარჩუნებული აქვს ძველი მიწურბანიანი საცხოვრებელი, რომელშიც თანამედროვე სტილით აშენებული სახლიდან შედის, მესხეთისათვის დამახასიათებელი „მერცხლისბუდურა“ გადახურვის მქონე დარბაზითა და ყველა საჭირო სათავსებით. მას დღეს იყენებს პროდუქტის შესანახად, საქონლის სადგომად. ასეთ სახლებში ყველაზე დიდი სწორედ ბოსელია.

დავათვალიერეთ კათოლიკური ეკლესია, სოფლის ბიბლიოთეკა, გადავიღეთ სურათები; სამწუხაროდ, დრო მაღე გავი-

და, იძულებული ვართ დავბრუნდეთ, რათა სამი საათისთვის ვიყოთ ზველში, რომ არქეოლოგები არ ვალოდინოთ.

5 ივლისი, საყუდაბელი

პატარა 40-50 კომლიანი სოფელია, ცხოვრობენ ჩამოსახლებული მთიულები, აქაც, ისევე როგორც მეზობელ სოფელ ორგორაში ყველაზე მაღალ გორაზე აქვთ დაარსებული ლომისის ნიში. სტუდენტები ავიდნენ და სურათები გადაიღეს.

სოფლის მაცხოვრებლები ძირითადად მესაქონლეობას მიხედვენ, ზაფხულში მიჰყავთ ნიალის ველზე. როგორც აღმოჩნდა, ზოგს ზამთარშიც არ ჩამოჰყავს, ვისაც ბევრი საქონელი ჰყავს, რადგან „იქ იაფი ჯდება საქონლის შენახვა, აქ რომ სამი-ოთხი მანქანა თივა მინდა, იქ ერთიც საკმარისიაო“. სოფელს არც სათიბის და არც საძოვრების ნაკლებობა არ აწუხებთ, ოღონდ „უმუშევრობას“ უჩივიან. ჩემს მთხრობელს ვეკითხები, – „როგორც თქვენ ამბობთ, მესაქონლეობისთვის იდეალური პირობები გაქვთ, არ შეიძლება თქვენ თვითონ ისე გააფართოოთ თქვენი ფერმა, რომ თავად გახდეთ დამსაქმებელი?“ აღმოჩნდა, რომ ამ სოფელში ყოფილა ერთი ასეთი ფერმერი, რომელსაც რვა კაცი ჰყავს დასაქმებული. იმედია, მას ბევრი მიმბაძველი გაუჩნდება და მაშინ უკვე სოფელს „უმუშევრობა“ აღარ შეაწუხებს.

რადგან ჩვენი ექსპედიციის პერიოდი ზაფხულის ცხელ პერიოდს დაემთხვა, ამ სოფელშიც, და ზოგადად ყველგან, ერთი შეხედვით ახალგაზრდების ნაკლებობა არ იგრძნობა, პრობლემაც არ ჩანს, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით.

6 ივლისი – ექსკურსია ჯავახეთში

დღეს არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული პრაქტიკის სტუდენტები ერთად მიგვყავს ექსკურსიაზე ჯავახეთში. ახალციხიდან 8 საათზე გავედით. პირველი გაჩერება ნინოწმინდის ბაზარია, მოვიმარაგეთ ხილი და პროდუქტები.

შეგჩერდით საღამოს ტბასთან, დავათვალიერეთ დედათა მონასტერი, ეკლესია, რომელსაც რესტავრაცია უკეთდება. აქედან გავემართეთ ფოკის დედათა მონასტერში, დავათვალიერეთ, ვილოცეთ და ეკლესიაში სანთლები დავანთეთ. შემდეგ გავემართეთ ჩვენი ექსკურსიის ძირითადი ობიექტის, შაორის ციხე-სიმაგრის დასათვალიერებლად. ვახუშტის მიხედვით, ფარავნის „ტბას ერთვის წყალი შაორისა, მდინარედ გამომდინარე კლდიდამ, და სავსე არს კაღმახითა. ხოლო შაორის მთის თხემზე ზედა დგას ციხე დიდროვანის ლოდითა ნაშენი“

(ბაგრატიონი, 1973: 320). შემოვუარეთ ფარავნის ტბას, გავიარეთ სოფელი ტამბოკა და მეტი წინსვლა ჩვენი ტრანსპორტით უკვე შეუძლებელი გახდა და გაჩერდით. სტუდენტების ნაწილი არქეოლოგ თ. მათიაშვილის ხელმძღვანელობით ფეხით გაუდგა გზას, მაგრამ საბოლოო მიზანამდე მხოლოდ ოთხი სტუდენტი ავიდა, მათ გადაიდეს სურათები, სადაც ჩანს, რომ ვახუშტის დროინდელი ციხე დღეს მთლიანად დაშლილია.

მართალია, ამინდი არ გვწყალობდა, რამდენჯერმე წამოწვიმა და გადაიღო, აცივდა კიდევ, მაგრამ დღემ სასიამოვნოდ ჩაიარა. ახალციხეში გვიან ღამით დავბრუნდით.

8 ივლისი, მუსხი.

ჩვენ მიერ მოვლილი სოფლებიდან მხოლოდ მუსხი შეიძლება ჩაითვალოს შედარებით ბარის ზონის სოფლად. უფრო ხალხმრავალიცაა, მთხრობელთა პოვნა არ გვიჭირს, ბევრია ასაკოვანი ადამიანი. სოფელში ადრე ჩავედით და ცხრა საათისთვის უკვე ვმუშაობდით. ყველა სტუდენტი ცალკე მთხრობელთან მუშაობს, მე პირადად 98 წლის ქალბატონს ვესაუბრები, რომელიც ხალისით ჰყვება მის თავს გადახდენილ და მახსოვრობაში შემორჩენილ ყველა ამბავს.

ამ დღეს არქეოლოგებმა ადრე დაამთავრეს მუშაობა და პირველ საათზე უკვე შემოგვიერთდნენ. ჩვენი ერთ-ერთი სტუდენტი, სალომე ქურდაძე, ამ სოფლიდანაა, მას წინასწარ გაუფრთხილებია ოჯახის წევრები და გეთხოვა მასთან მივსულიყავით სახლში, რადგან „მეც მყავს პაპა-ბებია და გელოდებიან, რომ ძველი ამბები მოგიყვებენ“-ო. ასე აღმოვჩნდით გაშლილ სუფრასთან და ქართული სტუმარ-მასპინძლობის ტრადიცია „ჩავიწერეთ“. ახალგაზრდებმა ძალიან მოიღხინეს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ერთმანეთს უნივერსიტეტიდან იცნობდნენ, ექსპედიცია, როგორც მეგობრებმა, ისე დაამთავრეს.

9 ივლისი.

დღეს მირაშხანში ვაპირებთ წასვლას, მესხეთში ჩამოსახლებული აჭარლების ყოფა-ცხოვრების გასაცნობად. ახალციხიდან 9 საათზე გავედით, მაგრამ გაუთვალისწინებელი მოვლენების გამო (რამდენიმე სტუდენტი შეუძლოდ გახდა) მომიწია პროგრამის შეცვლა.

მოვინახულეთ ვარძიის დედათა მონასტერი, შემდეგ ვარძია და დავბრუნდით ახალციხეში. ამით ჩვენი ექსპედიციაც დამთავრდა.

ექსპედიციის დროს ჩაწერილი აუდიომასალის გაშიფვრას საკმაოდ დრო სჭირდება, შემდეგ უნდა მოხდეს მასალის კლასიფიკაცია, დალაგება თემატიკის მიხედვით და ა.შ. მაგრამ ახლავე შემიძლია ვთქვა, რომ სტუდენტთა ეთნოგრაფიული პრაქტიკის მიზანი შესრულებულია, გაცვენენ ველზე მუშაობის სპეციფიკას, უკვე შეუძლიათ მთხრობელთან დამოუკიდებლად კონტაქტის დამყარება, მათთვის საინტერესო თემაზე ინფორმაციის მიღება და სხვ.

დაბოლოს, მადლობა მინდა გადავუხადო სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს, ბატონ მერაბ ბერიძეს, მთლიანად უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობას გაწეული დახმარებისათვის და ჩვენს მძღოლს, რომელიც ექსპედიციის დროს სტუდენტებისათვის „დათო ძია“ გახდა.

ლიტერატურა:

ჩიტაია, 2001 – გ. ჩიტაია, ქართული ეთნოლოგია (1917 –1926), „შრომები“, ტ. III, თბ., 2001.

ჩიტაია, 2001 – გ. ჩიტაია, სავლელ ეთნოგრაფიული მუშაობის პრინციპები და მეთოდი, „შრომები“, ტ. III, თბ., 2001.

ჩიტაია, 2001 – გ. ჩიტაია, ეთნიკური სახის შენარჩუნებისათვის, „შრომები“, ტ. III, თბ., 2001.

ჩიტაია, 2000 – გ. ჩიტაია, ივანე ჯავახიშვილი და საქართველოს ეთნოგრაფია. „შრომები“, ტ. II, თბ., 2000).

ბაგრატიონი, 1973 – ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.

ჯავახიშვილი, 1950 – ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, წიგნი პირველი: საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პრობლემები, თბ., 1950.

ჯავახიშვილი, 1979 – ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I. თბ., 1979.

მელიქიშვილი, 2010 – ლ. მელიქიშვილი, ეთნოგრაფიული ველი, თბ., 2010.